



## فایرۆسە تای خوینبەربون

زاراوهی فایرۆسە تای خوینبەربون (Viral Hemorrhagic Fevers, VHF) بە گروپیک نهخۆشی دەوتربت کە بەھۆی چەند خیزانیکی باوی فایرۆسە وە دروست دەبن. لە کاتیکدا هەندیک جۆری (VHF) دەشیت نهخۆشی ماماواهندی دروست بکات هەندیکی تریان نهخۆشی سەختى ئەوتۇ دروست بکەن کە رەنگە مەترسى لەسەر ژیانى كەسە توшибوھە دروست بکات.

(VHF) لەری فایرۆسی چوار گروپی دیارىکراوهە دروست دەبن: ئەرینا فایرۆس، فيلۆ فایرۆس، بونیا فایرۆس و فلاغی فایرۆس. هەر يەك لەو فایرۆسانە چەند خاسیەتیکى ھاویەشیان ھەيە:

- ژیانیان بەندە بەو ئازەل يان میروھى وەك مۆلگە وايە بۆيان کە بەمە دەوتربت شوېنى كۆپۈنهەدى سروشتى
- فایرۆسە كان سنوردارن بەو ناوجە جوگرافیانە وە كە ئەو ئازەلانە لى دەزى كە بونەتە مۆلگە يان
- مروف مۆلگەھى سروشتى هيچ كام لەم فایرۆسانە نىيە. مروف توشي فایرۆسە كە دەبىت كاتیک بەرييەكە وتنى ھەبىت لەگەل ئازەلە توшибوھە كان دا. لەگەل ئەوهەش دا، لە حالەتى هەندیک فایرۆس دا، پاش ئەوهى گۆززانە وە بە رىكەوت دروست دەبىت لەرپى ھەلگرى فایرۆسە كە وە، دەشیت مروف فایرۆسە كە بگۈزىتە وە بۇ كەسەنگى تر.
- حالەت يان كەوتنهەدى تای خوینبەربون کە ئەم فایرۆسانە دروستى بکەن بەشىوهى پەرسۈپلەو و نارىڭ رويداوه. كەوتنهەدە كە بە ئاسانى پېشىبىنى ناكىت.
- جگە لە چەند هەلاؤاردەيەكى كەم، چاكبۇنە وە يان دەرمانى چارەسەرلى يەكلا بەوهە نىيە بۇ (VHF).

لە هەندیک حالەتى دەگەمن دا، دەشیت توшибون بە هەندیک فایرۆس يان بەكترياي تر بىيىتە هۆي تای خوینبەربون؛ سىكرەب تاييفۆس ( گرانەتاي روھىكى ) نمونەيەكە باشه.

جۆرەكانى (VHF) ئەمانە لەخۆدەگرتىت:

- ئەو جۆرە ئىنسافەلاتس ( هەوكەرنى مىشك ) كە بەھۆي گەنەوە دروست دەنت
- نىشانەي ھانتاقاپلۇرىسى بەھەندىدار بە سەكانە وە (hantavirus pulmonary syndrome)
- تای درزى دۆل (Rift Valley fever)
- تای ئىپولاي خوینبەربون (Ebola hemorrhagic fever)

## **توضیح**

ئه و قایرۆسانەی کە پەيوەندىيان بە زۆريھى (VHF) ھە يە زونوتىكىن واتە بەشىيە كى سروشتى لە مۇلگەيە كى ئازەلىدا دەزىن يان لە رىي ئازەلىكەوە دەگۈزۈرنەوە. بەتهواوى پېتىدە بەستن بەو مۇلگە (ئازەل) دى لەسەرى دەزىن بۇ زۆربون و ژيان بە گشتى. كرتىنەر و جومگەدارەكان ( وەك گەنه و مېشولە) شۇنى كۆپۈنه وەي سەرەكى ئە و قایرۆسانەن كە دەبىنە ھۆى (VHF). جرجى مەلتەمامەيت و جرجى لۆكە و مشكى ناومال و دىي ماوس و جۆرى ترى كرتىنەر كىلگە نومونەي مۇلگەي سروشتىن. گەنه و مېشولە رۆلى گۈزەرەوە دەبىن بۇ ھەننەك لە نەخۆشىيەكان. لەگەل ئەوهەش دا، ھەلگى ھەننەك لە قایرۆسەكان بە نەزانراوى ماونەتەوە؛ باشتىرين نومونەش قایرۆسى ئىبۇلا و مەرىپەرگ.

ئه و قایرۆسانەي دەبىنە ھۆى (VHF) لە ھەمو لايەكى دونيا ھەن. لەگەل ئەوهەشدا، لەبەرئەوەي ھەر يەك لەو قایرۆسانە بەندە بە يەكىك يان زياتر لە ئازەلە ھەلگەرەكانيەوە، قایرۆسەكە و ئەو نەخۆشىيەش كە دروستى دەكات عادەتن لەو شۇنىھەن كە ئازەلەكەي لىت دەزى. ھەننەك لە مۇلگەكان، وەك جۆرەكانى كرتىنەر كە ئەرینا قایرۆسى جىمانى نوبى تىدىيە، لە ناوجەھى جوگرافى سنوردار دا دەزىن؛ لەبەر ئەوهە مەترسى گرتىن (VHF) كە لەو قایرۆسانەوە دروست بىت سنوردارە بەو ناوجانەوە. ھەننەك مۇلگەي تر لە زىاد لە كىشۇھەرتكى دا ھەن، وەك ئەو كرتىنەرانەي كە ھەلگى ئەو قایرۆسانەيە كە نىشانەي هانتاقايروسى پەيوەندىدار بە سىيەكانەوە دروست دەكات لە ئەمېرىكاى باکور و باشور يان ئەو كرتىنەرەي كە ھەلگى ئەو قایرۆسانەيە كە دەبىتە ھۆى تاي خوبىنەربون بە نىشانەي گورچىلەكانەوە (HFRS) لە ئەوروپا و ئاسيا ھەن. ھەننەك لە مۇلگەكان بە ھەمو دونيادا بڵاوبونەتەوە وەك جرجى ئاسايى كە دەشىت ھەلگى قایرۆسى سېئۇل بىت كە ھۆكارى توшибونە بە تاي خوبىنەربون بە نىشانەي گورچىلەكانەوە. بۇيە لە ھەر شۇنىكى جرجى ئاسايى ھەبىت دەكىت مروف توشى تاي خوبىنەربون بە نىشانەي گورچىلەكان بىت.

ھەرچەندە خەلک عادەتن لەو ناوجانەدا توش دەبن كە مۇلگەكەي لىيە، ھەننەك جار لەرىي مۇلگەيەكەوە توش دەبن كە لە ژىنگە سروشتىيەكەبەوە براوهەتە شۇنىيەكى تر. بۇ نومونە، يەكەم كەوتىنەوەي تاي خوبىنەربونى ماربۇرگ لە ماربۇرگ و فرانكفورت لە ئەلمانىا و لە يوغىسلافياش رويدا كاتىك كەپكەرەن تاقىيە مامەلەي مەيمونى توшибوبان كرد كە قایرۆسى ماربۇرگى ھەبو. ھەننەك جار، كەسيك توش دەبىت لە ناوجەيەك دا كە قایرۆسەكەي بەشىوەيەكى سروشتى لىيە و دواتر سەفەر دەكات بۇ شۇنىيەكى تر. ئەگەر سەفەرەكەي كەدوھە دەشىت خەلکى تر توش بىكت. بۇ نومونە، لە سالى 1996 لە گابۇن، پېيشەدارىكى پېيشىكى كە خەرىكى چارەسەرى ئەو نەخۆشانە بۇ كە تاي خوبىنەربونى ئىبۇلايان ھەيە بى ئەوهە خۆى بىيى بىانىت توشى نەخۆشىيەكە بۇ. كە سەفەرى كرد بۇ ئەفرىقاي باشور و لە نەخۆشخانەيەك چارەسەر كرا بۇ ئىبۇلاكەي، قایرۆسەكە گوبۇرايەوە بۇ پەرسىتىيارىك. پەرسىتىيارەكە نەخۆش كەوت و مرد. لەبەرئەوەي سالانە خەلک زۆر سەفەر دەكەن، كەوتىنەوەي ئەم نەخۆشيانە تا دىت ھەرەشەي زياتر دروست دەكەن لەو شۇنىنەي كە پېشىت نەخۆشىيەكە لىيى دەگەمن بۇھ ئەگەر ھەر لىيى بويىت.

ئه و قايرۆسانه‌ي که ده بنه هۆي تاي خوينبه‌ريون له سه‌ره‌تادا ده گوينزرينه‌وه بو مرۆف کاتيک چالاکي‌ه کانى مولگه توшибوه‌كان يان گويزه‌ره‌وه کانيان و مرۆف پيکه‌وه روده‌داد. ئه و قايرۆسانه‌ي که له مولگه‌ي كرتينه‌ره‌كان دا هه‌ن ده گوينزرينه‌وه کاتيک مرۆف به‌ريه‌ك‌ه وتنى ده‌بىت له‌گه‌ل ميز، پاشه‌رۇ، ليک يان هەر شتىكى تر كه له له‌شى كرتينه‌ريكى توшибوه‌وه ده‌رىچىت. ئه و قايرۆسانه‌ي که پەيوه‌ندى به گويزه‌ره‌وه جومگە‌داره‌كانه‌وه هە‌ه يه زورىه‌ي کات بلاوده‌بنه‌وه کاتيک ميشوله يان گەنە بدان به مرۆفه‌وه يان کاتيک مرۆف كەنە‌يەك له‌ناوده‌بات. له‌گه‌ل ئه‌و‌شدا، هە‌نديك لەم گويزه‌ره‌وانه رەنگه قايرۆسە‌كه بگوينزه‌وه بو ئازه‌ل وەك مەر و مانگا. ئه‌وسا مرۆقىش کاتيک كه خزمەتى ئازه‌لىك ده‌كات يان سه‌رى ده‌بىت توشى ده‌بىت.

هە‌نديك قايرۆس که ده بنه هۆي تاي خوينبه‌ريون ده‌كربت له كەسيكى‌وه بلاوييته‌وه بو كەسيكى تر هەر كه كەسيك توش بو. قايرۆسە‌كانى تاي خوينبه‌ريونى ئېبۇلا، مارىئىگ، لاسا و كريمىهن كۈنگۈ نمونه‌ي ئه‌وانه‌ن. ده‌شىت ئەم جۆرە‌ي گواستنە‌وه روپات بەشىوه‌يەكى راسته‌و خۆ لەرېنى پەيوه‌ندىيەكى نزىك له‌گه‌ل كەسيكى توшибو يان شله‌ى له‌شيان يان ناراسته‌و خۆ لەرېنى بەركە‌وتى له‌گه‌ل ئه‌و كەلوپەلانە‌ي كه پىس بون بە شله‌ى له‌شى كەسە توшибوه‌كە. بو نمونه، سرنج و دەرزى پىسىبو رۆلىكى گرنگىيان گىراوه لە بلاوكىردنە‌وه نەخۆشىه‌كەدا له كەوتىنە‌وه کانى تاي خوينبه‌ريونى ئېبۇلا و لاسا دا.

### **نىشانە‌كان**

ئامازه و نيشانە‌كان ده گوئىن بە‌گوئىرە‌ي جۆرى VHF بە‌لام ئامازه و نيشانە سه‌ره‌تاييە‌كان زورىه‌ي کات تا و شە‌كەتى و سەرگىئىخواردن و ئازارى ئىسىك و لە‌دەستدانى هېيىز و هيلاكى ده‌گىرىتە‌وه. ئه و نەخۆشانە‌ي كە حالەتى سەختى VHF يان هە‌ه يه زورىه‌ي کات نيشانە‌ي نەزىفى خوينيان هە‌ه يه له زىز پىست دا، لە ئەندامە‌كانى ناوه‌وه‌ى له‌ش يان لە بەشە كراوه‌كانى له‌شە‌وه وەك دەم و لوت و چاو. هە‌رچە‌نده رەنگه نەخۆشە‌كان لە زۆر شوينى له‌شە‌وه خوينيان لى بىت، بە‌دە‌گمەن دەمن بە‌ھۆى خوين لە‌دە‌ستدانە‌وه. ئه و نەخۆشانە‌ي بە سەختى دەيگرن له‌وانە‌ي سەدمە و خراپ كاركىرىنى كۆئە‌ندامى دەمار و بورانە‌وه و ورېنەش يان هە‌بىت. هە‌نديك جۆرى VHF دە‌بە‌سترىتە‌وه بە لە‌كاركە‌وتىنى گورچىلە‌وه.

### **رىڭدىن**

جگە لە تاي زەرد و تاي خوينبه‌ريونى ئەرجە‌تىينى كه ۋاكسىنيان هە‌ه يه، **ھىچ ۋاكسىنىك لە ئارادا نىيە** كه لەم نەخۆشيانه بىمانپارىزىت. بۇيە، ده‌بىت هە‌ولە‌كانى رىڭرىتن تەركىزىكاتە سەر رىڭرىتن لە پەيوه‌ندى كردن له‌گه‌ل ئه‌و ئازىلانە‌دا كه مولگه‌ي قايرۆسە‌كەن. ئه‌گەر شىوارە‌كانى رىڭرىتن شىكتى هىينا و حالەتىكى VHF روپدا، ده‌بىت هە‌ولە‌كان لە‌وەدا چىر بىكىتە‌وه كه رىڭىرىت لە گوينزه‌وه‌ي قايرۆسە‌كه بو كەسيكى تر ئه‌گەر قايرۆسە‌كه بە رىڭىاپ بگوينزىتە‌وه.

لە‌بەئە‌وه‌ى زۆر لە و مولگانە‌ي كه قايرۆسە تاي خوينبه‌ريون لە‌خۆدە‌گرن كرتىنەرن، هە‌ولە‌كانى رىڭرىتن لە خۆشى ئەمانە ده‌گىرىتە‌وه:

- كۆنترۆلكردىنى كرتىنە‌ره‌كان
- رىڭرىتن لە‌وە‌ي كرتىنە‌ره‌كان نەچنە ناو مال و شوينى كاره‌وه يان له‌وى نەزىن
- هاندانى پاكىردنە‌وه‌ي تە‌واوى شوينى كرتىنە‌ر و پاشه‌رۇ‌كانيان

بُو ۋايروسوه تاى خويىنەر يون كە لەرىي جمكدارە گۈزەرە وە كانە وە بلاوبىنە وە، زۆرىھى كات ھەولەكانى رېگرتن تەركىزدە كاتە سەر كۆنترۆلكردى مېرۇ لەلایەن كۆمەلە وە. ئەمە جىگەلە وە خەلک ھاندەدرىن كە دورخەرە وە مېرۇ بەكاربەيىن، جلى گونجاو لەبەر بىكەن، تۆرى جيليان ھەبىت و جامى پەنجەرە و بەربەستى مېرۇ بەكاربەيىن بُو ئەوەي مېرۇ پىوهيان نەدات.

بُو ئەو ۋايروسوه تاى خويىنەر يونانەي كە لە كەسىكە وە دەگۈزىرەتە وە بُو كەسىكى تر، رېگرتن لە بەرىيەكەوتى نزىكى جەستەيى لەگەل كەسە توшибوھە و شلەي لەشيان دا گرنگىتىن رېگاى كۆنترۆلكردىن و بلاوبونە وە نەخۆشىھە كە يە. چاودىرىكىردىن نەخۆشە كە لە شۇنىكى دايراو دا يان تەكىيەكانى كۆنترۆلكردىن نەخۆشىھە كە جياكىردنە وە كەسە توшибوھە كان و لەبەركەدنى جلوېرگى خۇپارىز دەگرىتە وە. راسپارادە تر بُو كۆنترۆلكردىن بلاوبونە وە نەخۆشىھە كە بەكاربەيىناني گونجاو و باش پاكردنە وە فېيدانى ئە و ئامىر و كەلۈپەلانە يە كە بەكاردىن لە چارەسەر كەردىن و چاودىرى ئە و نەخۆشانەدا كە VHF يان ھە يە وەك دەرزى و تەرمۇمە تر.

### چارەسەر

نەخۆش چارەسەری باش وەردەگىرت بەلام بەگشتى چارەسەری تر يان چاكبۇنە وە يە كلاكەرە وە نىيە بُو VHF .

**بُو زانىيارى زياتر، پەيوەندى بکە بە فەرمانگەي تەندروستى (داكۇتاي باكور) وە  
لە رىيى ژمارە تەلەفونى 701 328 2378 .**